

KRZYSZTOFORY

Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa

35

Zeszyt z okazji 60-lecia istnienia muzeum w Starej Synagodze w Krakowie /
Volume issued on the occasion of the 60th anniversary of the museum
in the Old Synagogue in Kraków

Koncepcja merytoryczna zeszytu /
The concept behind the main theme of the volume:
Eugeniusz Duda

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa

Kraków 2017

Miasto Żydowskie

The Jewish City

W jedności siła. Żydowskie korporacje kupców, pracowników i pomocników handlowych w międzywojennym Krakowie

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości nastąpiło niezwykle ożywienie ruchu organizacyjnego żydowskiego środowiska kupieckiego. Przeszkody, jakie handlowcy napotykali na swojej drodze, zwłaszcza w trudnych powojennych warunkach, skłaniały ich do zrzeszania się. Wyraźnie zintensyfikowały swoją działalność stowarzyszenia powstałe przed 1914 rokiem, tworzone również nowe. Każda grupa zawodowa, pragnąca być zauważona, a jej postulaty słyszane, dążyła do skonsolidowania się. Działając razem, redukowano koszty obrony wspólnych interesów. Mankamentem był fakt, że powojenną rzeczywistość cechowała nieprzejrzystość i złożoność ustawodawstwa określającego sposób powstawania zrzeszeń przemysłowych. W dużej mierze opierało się ono na prawodawstwie państw zaborczych. Początkowo kwestię tę regulowała austriacka ustawa z 15 listopada 1867 roku, następnie prawo o stowarzyszeniach z 3 stycznia 1919 roku. Jednakże dopiero rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 6 czerwca 1927 roku o prawie przemysłowym unormowało zasady organizacyjne. Równocześnie moc prawną miała wspomniana ustawa o stowarzyszeniach, uaktualniona 27 października 1932 roku. Kilkanaście miesięcy później (10 marca 1934 roku) znowelizowano prawo przemysłowe, w tym przepisy o zrzeszeniach przemysłowych¹.

Zgodnie z nowo wprowadzonym ustawodawstwem, zwiększyła się ingerencja władz centralnych (Ministerstwa Przemysłu i Handlu) i lokalnych (Urzędu Wojewódzkiego

w Krakowie) w pracę korporacji² w przypadku, gdy ich działalność wykraczała poza zatwierdzony statutem program lub gdy zajmowały się sprawami politycznymi, a nie handlowymi³. W takich sytuacjach władze mogły rozwiązać zrzeszenie, a także ewentualnie wtedy, gdy zagrażało interesom publicznym. Miały prawo odmówić wydania pozwolenia na powstanie zrzeszenia, jeśli jego powołanie było niepożądane ze względów gospodarczych lub założenia programowe nie wносиły nic nowego i istniały już związki o podobnym charakterze⁴. Tak było w przypadku Zrzeszenia Kupców Detalistów i Drobnych Przemysłowców. Wojewoda krakowski nie wyraził zgody na powołanie związku ze względu na istnienie dwóch organizacji o zbliżonym profilu, tłumacząc: „Zakładanie coraz to nowych stowarzyszeń o identycznie brzmiących celach powoduje przerost organizacji, co w konsekwencji utrudnia planowość i koordynację oraz osłabia rozwój istniejących stowarzyszeń, które z trudem zdobywają potrzebne doświadczenie w swej pracy i środki finansowe na realizację swych celów. Przerost liczby organizacji drobnego kupiectwa żydowskiego przynieść musi siłą rzeczy uszczerbek w ich gospodarce finansowej, gdyż przez swą wielką liczbę muszą zużywać nieproduktywnie znaczne fundusze na koszty administracyjne. Założenie kolejnego stowarzyszenia nie odpowiada choćby względem pożytku społecznego”⁵. Ministrowi przemysłu i handlu przysługiwało

¹ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej (dalej cyt. Dz.U.) 1919, nr 19, poz. 100, s. 329; Dz.U. 1927, nr 53, poz. 468, art. 69–110, s. 687–720; Dz.U. 1932, nr 94, poz. 808, s. 1947–1953; Dz.U. 1934, nr 40, poz. 350, s. 686–694; Suski Paweł: *Stowarzyszenia i fundacje*. Wyd. 4. Seria Prawnicza. Warszawa 2011, s. 17–20.

² Dla korporacji przyjęto również inne nazwy, jak np. zgromadzenie lub stowarzyszenie, pod warunkiem że odpowiadały charakterowi korporacji jako zrzeszeń osób prowadzących działalność przemysłową. Dz.U. 1927, nr 53, poz. 468, art. 69, s. 705.

³ Podstawę utworzenia stowarzyszenia stanowił statut zatwierdzany przez władzę przemysłową województwa, tj. wojewodę krakowskiego, po uprzednim zasięgnięciu opinii Rady Miejskiej i Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. W razie decyzji odmownej głos decydujący należał do ministra przemysłu i handlu. Dokument zawierał nazwę, siedzibę i podstawowe informacje przybliżające za-

kres działalności korporacji oraz przepisy dotyczące członkostwa. Dz.U. 1927, nr 53, poz. 468, art. 74–75, s. 705–706.

⁴ Trojański Piotr: *Żydzi w województwie krakowskim 1918–1939. Studia statystyczne nad aktywnością społeczno-zawodową*. Prace Monograficzne. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, nr 515. Kraków 2009, s. 196–197; *Nowe przepisy o zrzeszeniach przemysłowych*. „Przegląd Kupiecki” 1934, nr 2, s. 5.

⁵ Archiwum Narodowe w Krakowie (dalej cyt. ANK), Starostwo Grodzkie Krakowskie (dalej cyt. StGKr), sygn. 29/218/247. Referat Bezpieczeństwa Publicznego (dalej cyt. RBP). Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Zrzeszenia Kupców Detalistów i Drobnych Przemysłowców. Pismo wojewody krakowskiego do założycieli Zrzeszenia Kupców Detalistów i Drobnych Przemysłowców z 31 maja 1937 r. w sprawie odmowy udzielenia zezwolenia na utworzenie zrzeszenia, k. 327–329.

Współczesny widok gmachu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie przy ul. Długiej 1, tymczasowej siedziby Stowarzyszenia Drobnoego Handlu i Towarów Spożywczych w Krakowie, fot. Janusz Podlecki, 2003; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs17607/IX

⁶ W publikacji zaprezentowano zrzeszenia, których założycielami byli Żydzi, a skład mógł być mieszany, gdyż w statutach nie zawsze określano jednoznacznie wyznanie członków. Nawet najważniejsze zrzeszenie, takie jak Krakowskie Stowarzyszenie Kupców, zaznańczyło, że członkiem mógł być każdy samodzielny przemysłowiec lub kupiec bez różnicy wyznania. Rzadko zdarzało się jednak, aby do stowarzyszenia żydowskiego należeli katolicy.

⁷ Sytuacja taka miała miejsce w przypadku Związku Drobnych Sprzedawców WYROBÓW Tytoniowych. Głównymi założeniami statutowymi (statut zatwierdzony 14 kwietnia 1924 r.) była obrona wspólnych interesów gospodarczych i zawodowych osób trudniących się na zasadzie licencji drobną sprzedażą wyrobów tytoniowych oraz udzielaniem porad w sprawach zawodowych. Przewidywano przedkładanie opinii i postulatów władzom w kwestiach branżowych. Planowano podejmowanie i rozwijanie akcji mających na celu poprawę sytuacji zrzeszonych, wspieranie wdów i sierot po zmarłych członkach, organizowanie spotkań dyskusyjnych i odczytów na tematy ogólnohandlowe i ściśle branżowe. Trudno ocenić, jak długo stowarzyszenie działało. W 1928 r. Samuel Rosenzwei, prezes związku, skierował pismo do starostwa informujące o samoistnym rozwiązaniu zrzeszenia, gdyż na zebranie (organizacyjne?) nikt nie przybył. Związek ostatecznie wykreślono z rejestru w 1929 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 859; sygn. StGKr 29/218/225. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Drobnych Sprzedawców WYROBÓW Tytoniowych, k. 1037–1071.

⁸ Związek Zbieraczy Skór Surowych oraz Ubocznych Produktów Zwierzęcych w Krakowie za główny cel działalności przyjął udo-

prawo narzucenia kupcom przymusowości przynależenia do wskazanej organizacji, rzadko jednak ministrowie z tej możliwości korzystali.

W okresie międzywojennym w Krakowie działało kilkadziesiąt zrzeszeń o profilu kupieckim: chrześcijańskich, żydowskich lub o składzie mieszanym (głównie stowarzyszenia branżowe, w których Żydzi stanowili pokaźny odsetek członków)⁶. Duże rozwarstwienie może świadczyć o mnogości i złożoności problemów poszczególnych grup. Z innymi bolączkami zmagali się właściciele niewielkich straganów na targach, a z zupełnie innymi eksporterzy jaj. Niejednokrotnie organizacje nie spełniały w wystarczającym zakresie powierzonych im zadań i pokładanych w nich oczekiwań, dlatego powstawały nowe, o bardzo wąskim programie. Pomysłodawcy i inicjatorzy utworzenia stowarzyszeń nie zdawali sobie sprawy, że doprowadzali w ten sposób do rozdrobnienia organizacyjnego kupiectwa krakowskiego. Istotne początkowo problemy zatracaly się w wyniku nieprzygotowania i zatargów o podłożu finansowym oraz dążenia do sprawowania władzy. W wyniku wspomnianych trudności i braku zdolności kierowniczych osób zasiadających w zarządzie niektóre organizacje funkcjonowały krótko, czasami nie zdążyły zrealizować nawet najważniejszych zadań⁷. Nierzadko problemy organizacyjne decydowały o zaniechaniu tworzenia zrzeszenia⁸.

Niejedno stowarzyszenie powstałe przed I wojną światową nie wykazywało żadnej aktywności w okresie powojennym, co sugeruje zaprzestanie działalności⁹. Zdarzało się, że związek działał krótko, ale po rozwiązaniu nie zawsze wnosił

skonalenie i uregulowanie produkcji skór surowych oraz ich zbytu, ponadto popieranie wspólnych interesów zrzeszonych, reprezentowanie ich interesów wobec władz i instytucji, a w razie konieczności prowadzenie interwencji. Przewidywano zwoływanie zjazdów i wydawanie czasopisma fachowego, będącego organem prasowym związku, prowadzenie doradztwa w zakresie technicznym i handlowym oraz współpracę z pokrewnymi związkami. Na zebraniu organizacyjnym 8 września 1920 r. wybrano zarząd, w tym przewodniczącego Wolfa Landerera. Pismo skierowane do dyrekcji policji w Krakowie z 21 listopada 1921 r. zawiadamia o zaniechaniu utworzenia stowarzyszenia. ANK, sygn. StGKr, 29/218/237. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Zbieraczy Skór Surowych oraz Ubocznych Produktów Zwierzęcych, k. nlb.

⁹ Stowarzyszenie Drobnoego Handlu i Towarów Spożywczych w Krakowie utworzono w 1910 r., jednak brak informacji o jego działalności. W latach 1920–1921 starano się wznowić prace organizacyjne. Według statutu, celem zrzeszenia było popieranie interesów drobnych handlarzy owoców i towarów spożywczych oraz udzielanie wsparcia finansowego. Zebrania odbywały się w budynku Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie. W latach dwudziestych XX w. tymczasowa siedziba mieściła się przy ul. Berka Joselewicza 21. Pod aktem reaktywacji zrzeszenia podpisali się Herman Unger i Jakub Steiner. Trwające rok działania, mające na celu odrodzenie stowarzyszenia, nie powiodły się i w 1921 r. wykreślono je z katastru stowarzyszeń. ANK, sygn. StGKr 29/218/210. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Drobnoego Handlu i Towarów Spożywczych w Krakowie, k. 1893–1895.

do starostwa grodzkiego krakowskiego wniosek o wykreślenie z rejestru. Przez to brak dowodu, czy stowarzyszenie przestało faktycznie istnieć, a jeśli tak, to kiedy. Małe organizacje łączyły się z większymi, których program i założenia statutowe były zbieżne. Problem stanowią zmiany nazw zrzeszeń oraz przestawianie w nich wyrazów tworzących nazwę. Niekompletne materiały archiwalne uniemożliwiają odtworzenie obrazu funkcjonowania niektórych organizacji, informują jedynie o ich powołaniu. Ze względu na brak wiarygodnych i pełnych danych trudno zbadać liczebność związków.

Odradzające się i nowo powstałe stowarzyszenia za główny cel swojej działalności przyjęły obronę interesów gospodarczych swoich członków, zwłaszcza w związku z nasilającym się bojkotem ekonomicznym. Zabiegano o prawidłowe funkcjonowanie wymiany towarowej oraz ugruntowanie etyki zawodowej. Zrzeszenia przykładają szczególną wagę do udzielania porad prawnych, podatkowych, rozbudowy szkolnictwa zawodowego, przede wszystkim doksztalającego, organizowania kursów i szkoleń. Starano się uzupełniać wiedzę kupców drogą wykładów, odczytów i spotkań dyskusyjnych, a także wpłynąć na wychowanie obywatelskie i społeczne. Trudności w zdobyciu gotówki niezbędnej do prowadzenia działalności kupieckiej motywowały liczne zrzeszenia do organizowania pomocy kredytowej, najczęściej tworząc kasy bezprocentowe i udzielając zrzeszonym zapomóg. Związki interweniowały u władz w sprawach nurtujących kupiectwo, przedkładając memoriały dotyczące najczęściej kwestii podatkowych, ustawodawstwa czy komunikacji. Nielicznym udawało się prowadzić własne organy prasowe i wydawać publikacje. Poza tymi fundamentalnymi celami pozostałe były bardzo różnicowane i zależały od charakteru organizacji i postanowień statutowych poszczególnych stowarzyszeń, a te wynikały z różnorodnych interesów poszczególnych grup. W Krakowie występował podział na korporacje skupiające kupców pracodawców, pracowników oraz uczniów i pomocników¹⁰. Wiele zależało od miejsca i charakteru wykonywanej pracy, dlatego osobne stowarzyszenia tworzyli ajenci handlowi, a oddzielne handlarze na placach targowych. Ważna była wielkość prowadzonego przedsiębiorstwa, toteż działały zarówno organizacje bogatych grosistów, jak i drobnych detalistów. Kupcy poszczególnych branż organizowali własne związki, których celem było rozwiązywanie problemów związanych ze specyfiką danej branży. Obok siebie działały często związki o zbliżonym programie, zrzeszające oddzielnie chrześcijan i Żydów. Niektóre stowarzyszenia miały charakter ściśle lokalny, skupiając wyłącznie kupców krakowskich, inne z terenu całej Małopolski Zachodniej. Zrzeszenia o profilu gospodarczym lub społeczno-gospodar-

Obecny widok budynku, w którym mieściła się siedziba Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców przy ul. Grodzkiej 43, fot. Dominik Lulewicz, 2017

czym nie parały się polityką. Zdarzały się jednak wyjątki od tej zasady, np. Stowarzyszenie Kupców Drobnych w Krakowie prowadziło agitację wyborczą do sejmu przyszłego posła, Ignacego Schwarzbarta, jak się z czasem okazało, udaną¹¹.

Najprężniej działającym zrzeszeniem było powstałe w 1909 roku Krakowskie Stowarzyszenie Kupców. Podstawowym celem działalności była obrona przed bojkotem kupców wyznania mojżeszowego oraz reprezentowanie ich interesów wobec władz. Udzielano pomocy prawnej, prowadzono bezpłatne poradnictwo w sprawach podatkowych, celnych, ustawodawczych i udzielano bezprocentowych pożyczek. W razie potrzeby tworzone kooperatywy handlowe oraz przemysłowe. Na szczególne wsparcie mogli liczyć członkowie, którzy doświadczyli działań o znamionach antysemickich. Zabiegano o rozwój szkolnictwa zawodowego, współdziałając w utworzeniu żydowskiej szkoły kupieckiej, kształcącej przyszłych adeptów zawodu¹². Edukowano swoich członków na odczytach i spotkaniach dyskusyjnych.

¹⁰ Gruszczyńska Aldona: Krakowskie zrzeszenia kupców i pomocników handlowych. W: *Zatrudnienie kobiet w handlu na terenie miasta Krakowa*. Red. Lidia Kozakówna. Kraków 1938, s. 31–32.

¹¹ *Sprawozdanie z zebrania wyborczego drobnego kupiectwa krakowskiego*. „Głos Kupiecki” 1938, nr 3, s. 5.

¹² Rezultatem wspólnej inicjatywy Stowarzyszenia Żydowskich Absolwentów Wyższego Studium Handlowego i Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców było utworzenie 18 sierpnia 1933 r. Żydowskiej Koedukacyjnej Średniej Szkoły Handlowej. Siedziba kilkakrotnie

zmieniała się, ostatecznie z powodu rosnącej liczby uczniów przeniesiono ją do obszernej kamienicy przy ul. Stradomskiej 10. W roku szkolnym 1938/1939, zgodnie z wymogami reformy szkolnictwa średniego, placówka została przekształcona w Koedukacyjne Żydowskie Gimnazjum Kupieckie. Koncesję na prowadzenie szkoły władze przekazały Krakowskiemu Stowarzyszeniu Kupców. Do placówki uczęszczało kilkuset uczniów, np. 396 w roku szkolnym 1936/1937. W 1938 r. powołano Szkołę Przeposobienia Administracyjno-Handlowego, zwaną potocznie kursem dla abiturientów.

Rok III. Kraków, dnia 30. lipca 1921. Nr. 30.

PRZEGLĄD KUPIECKI

**KUPIECKIE TOWARZYSTWO
SPEDYCYJNO-TRANSPORTOWE i KOMISOWE**
KRAKOWSKIE STOWARZYSZENIE KUPCÓW
KRAKÓW, Zielona 12, WIEDEN Stoss im Himmel 3, LWÓW Brajerowska 10.
załatwia wszelkie ekspedycje w kraju i zagranicą pod dozorem własnych konwojentów. Specjalny dział
ładunki zbiorowe, cła i magazynowanie towarów — Stale sławki.

Zjazd kupiecki zachodniej Małopolski i Śląska

odbędzie się w salach Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców w niedzielę i poniedziałek, t. j. 11 i 12 września b. r. W najbliższych dniach rozdzielimy szerszym organizacjom powiatowym naszym szczegółowy program obrad i projektowane wnioski i rezolucje. Napływające z powiatów wnioski będą mogły być uwzględnione tylko, jeśli Krakowskie Stowarzyszenie otrzyma je przed 20. sierpnia.

Miasta, które dotąd delegatów nie wybrały winny uczynić to bezwzględnie. Celem ułatwienia pracy komisyi mieszkaniowej należy natychmiast zgłosić listę delegatów z każdego miasta wraz z nadmienieniem czy reflektują oni na dostarczenie mieszkań czy też nie. Niezależnie od tego podać nazwiska delegatów i ich zastępców.

Krakowskie Stowarzyszenie Kupców.

Wybór delegatów na Zjazd kupiecki w Krakowie.

Celem przeprowadzenia wyboru delegatów na Zjazd Kupiecki w Krakowie zwołuje Krakowskie Stowarzyszenie Kupców w najbliższych dwóch tygodniach następujące zebrania branżowe:

W wtorek, 2. sierpnia: branża tekstylna i konfekcyjna
„ środek 3. „ : „ galanteryjna i kapeluszy.
„ czwartek 4. „ : „ skór., obuw. i kufniers.

w niedzielę 7. „ : branża kolonial. (hurt. i detajl.)
„ poniedziałek 8. „ : spedycyjni, agenci, bankierzy
we wtorek 9. „ : branża drzewna i budowlana.

Zebrania odbędą się w lokalu Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców, Grodzka 43. Początek punkt. o godz. 6 i pół wieczorem. Zebranie niedzielne, dnia 7. sierpnia, odbędzie się przedpołudniem o godzinie 11-tej. Na zebraniach dokonany zostanie bezpośredni wybór delegatów. Ze względu na ważność sprawy nikogo brnąć nie powinno.

Krakowskie Stowarzyszenie Kupców.

Rok założenia 1880. **W. BUJAŃSKI** Rok założenia 1880.

Właściciel Maksymilian Haubenstock

CENTRALNE BIURO SPEDYCYJNE
KRAKÓW, ULICA ANDRZEJA POTOCKIEGO 9.
Telefon 15 i 3218.

DZIAŁ BANKOWY
KRAKÓW RYNEK GŁ. (HOTEL DRZEZIŃSKI)
Telefon 19.

Sprowadza krajowe i zagraniczne towary w rozumieniu ubezpieczenia, formalności cłowe, przesyłki i wywozowe, przewozi towar i wszelkie możliwości zaliczeń. Właściciel zaopatruje się w najniższych cenach w kraju i zagranicą, wia. sławki towarowe.

Przyjmuje zlecenia giełdowe oraz kupuje i sprzedaje monety i przekazy zagraniczne.

Strona tytułowa „Przeglądu Kupieckiego” z 1921 r. (nr 30), organu prasowego Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców

We wspomnianym roku obie placówki uzyskały prawa szkół państwowych. W roku wybuchu II wojny światowej uruchomiono Koedukacyjne Liceum Handlowe. Omówione placówki wypełniły wyraźny deficyt w zawodowym kształceniu przyszłych handlowców wyznania mojżeszowego. *Prywatna Żydowska Koedukacyjna Średnia Szkoła Handlowa Stowarzyszenia Żydowskich Absolwentów Wyższego Studium Handlowego w Krakowie. Sprawozdanie za lata szkolne 1936–1938.* Kraków 1938, s. 21, 24, 28, 77–78; *Żydowska szkoła handlowa w Krakowie.* „Przegląd Kupiecki” 1933, nr 22, s. 6–7; *Otwarcie Żydowskiego Gimnazjum Kupieckiego w Krakowie.* „Przegląd Kupiecki” 1938, nr 18, s. 9; *Kronika Krakowska. Zakłady Naukowe Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców.* „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 20, s. 14–15; *Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce.* Z. 3. Warszawa 1937, s. 8–11, 23–25, 74–78.

¹³ Centralny Związek Stowarzyszeń Kupieckich Małopolski Zachodniej w Krakowie – zob. s. 108 niniejszego artykułu.

¹⁴ „Przegląd Kupiecki” adresowany był wszystkim do kupców skupionych w Krakowskim Stowarzyszeniu Kupców oraz do niezrzeszonych z terenu Małopolski. Od 1922 r. wychodził jako pismo Związku Stowarzyszeń Kupieckich Małopolski Zachodniej w Krakowie. Stanowił rodzaj przewodnika w czasach ustawicznie zmieniających się przepisów prawnych. Informowano w nim o wszelkich sprawach handlowych oraz kwestiach nierozdzielnie z nim związanych, udzielano praktycznych porad. W poszczególnych numerach omawiano aktualne sprawy podatkowe, celne, transportowe, finansowe, ubezpieczeniowe i socjalne. Drukowano artykuły o tematyce ogólnoeconomicznej, bieżącej sytuacji w handlu i prognozach koniunkturalnych. Redakcja zamieszczała swoje opinie i informowała o wszelkich kwestiach mających znaczenie dla

Regularnie organizowano wiece i zjazdy, prowadzono akcje integrujące środowisko krakowskich i małopolskich kupców. Tworzono oddziały na prowincji. Przy stowarzyszeniu prowadzono sekcje branżowe: spożywczo-kolonialną, owocową, cukierniczą, papierniczą, bławatną, galanteryjną, konfekcyjną, skórzaną, obuwniczą, jubilerską, węglową, drzewną, żelazną, rowerów i maszyn do szycia oraz spedytorską¹³. Od 1919 roku aż do wybuchu II wojny światowej wydawano opiniotwórczy i miarodajny tygodnik „Przegląd Kupiecki”¹⁴. Stowarzyszenie posiadało swoją siedzibę przy ulicy Grodzkiej 43.

Liczba członków w 1926 roku wynosiła 720, w latach trzydziestych XX wieku przeszło tysiąc osób. W okresie międzywojennym na czele zrzeszenia stało dwóch prezesów: Henryk Rimler (1863–1924), a następnie Samuel Schechter (1893–1961)¹⁵. Lata ciężkiej i intensywnej pracy działaczy nie poszły na marne, gdyż aktywność stowarzyszenia stanowiła wzór do naśladowania dla związków z województwa krakowskiego.

Do wspomnianego związku należeli kupcy prowadzący duże i średnie przedsiębiorstwa. Żydowski właściciel niewielkich sklepów (III i IV kategorii przemysłowej) na terenie miasta Krakowa skupieni byli w kilku organizacjach, niestety funkcjonowały krótko, a programu ich działalności możemy się często domyślać. Zrzeszenie Kupców Detalistów i Kupców Drobnych dla Wszystkich Gałęzi Przemysłu powstało w 1926 roku, ale już w latach trzydziestych zaprzestało działalności. Siedziba mieściła się przy ulicy

kupieckiego, w tym o życiu gospodarczym w mieście. Stały punkt stanowiły sprawozdania i zawiadomienia z prowincji i poszczególnych oddziałów i sekcji oraz relacje ze spotkań i odczytów. Na łamach pisma zachęcano do uczestnictwa w wiecach i zgromadzeniach W 1923 r. „Przegląd Kupiecki” miał 2550 stałych abonentów. W ciągu kolejnego roku ich liczba wzrosła do 6500. *Konstytucyjne posiedzenie Wydziału Krak. Stow. Kupców.* „Przegląd Kupiecki” 1923, nr 3, s. 8; *Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Członków Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców.* „Przegląd Kupiecki” 1930, nr 5, s. 8; *Sprawozdanie z Dorocznego Walnego Zgromadzenia Członków Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców.* „Przegląd Kupiecki” 1936, nr 13, s. 9; *Sprawozdanie z działalności Wydziału Krak. Stowarzyszenia Kupców za rok 1938.* „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 4, s. 12; Kwiecień Sabina: *Prasa żydowska w języku polskim w latach 1918–1939.* „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2003, z. 2, s. 165–166.

¹⁵ Utworzenie stowarzyszenia zatwierdzone reskryptem Rządu Krajowego z 25 czerwca 1909 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/241. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców, k. 937–1681; sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 681; sygn. StGKr 29/218/252. BPB. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 314; Trojański Piotr: *Żydzi w województwie krakowskim...*, s. 202–203; *Spis organizacji gospodarczych opracowany na podstawie materiałów ankietowych zebranych przez Izby Przemysłowo-Handlowe.* Red. A. Jeziorański. Warszawa 1939, s. 80; Gruszczyńska Aldona: *Krakowskie zrzeszenia...*, s. 35.

Współczesny widok budynku przy ul. Stradomskiej 10, w którym mieściła się Żydowska Koedukacyjna Średnia Szkoła Handlowa, fot. Dominik Lulewicz, 2017

Grodzkiej 31. Funkcję prezesa pełnił Teodor Dembitzer (ur. 1897)¹⁶. W 1926 roku powstało inne stowarzyszenie – Zjednoczenie Kupców Drobnych w Krakowie. Cel utworzenia jest niemożliwy do jednoznacznego ustalenia z powodu niezachowania się statutu, możemy jedynie domniemywać, że miało bronić interesów kupców prowadzących małe sklepiki. Kolejnymi prezesami byli: Aron Anhalt (1872–1930), Gerszon Stahl, a ostatnim wspomniany już Teodor Dembitzer. Do Zjednoczenia należało w drugiej połowie lat dwudziestych około 270 członków. Spotkania uczestników odbywały się przy ulicy Miodowej 18, a następnie przy ulicy Grodzkiej 31. Zrzeszenie działało do 1936 roku¹⁷. W tym samym roku powołano do życia Stowarzyszenie Kupców Drobnych w Krakowie. W ramach organizacji działało 13 sekcji branżowych: spożywcza, białego drobiu, rybna, mleczarska, cukrownicza, papiernicza, bławatna, węglowa, galanterijno-konfekcyjna, farb i artykułów gospodarczych, straganiarzy na targach i jarmarkach, handlarzy na placu Nowym oraz kramarzy w Sukiennicach. Dzięki takiemu podziałowi zapewniano pomoc handlowcom reprezentującym różnicowane branże i prowadzącym nawet sklepiki lub stragany. Interweniowano i reprezentowano interesy członków u władz administracyjnych i skarbowych. Szeroko rozbudowano poradnictwo i pomoc kredytową. Stowarzyszenie zrzeszało kupców żydowskich z całego województwa krakowskiego, a ich liczba sięgała 990. Siedziba mieściła się przy ulicy Starowiślniej 52. Funkcję prezesa pełnił Henryk Taubman (1887–1947). Organem prasowym był „Głos Detalisty”, wychodzący w latach 1937–1939, niestety nie-

Henryk Rimler, prezes Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców; reprod. za: „Przegląd Kupiecki” 1924, nr 35, s. 3

systematycznie¹⁸. Od 1939 roku Stowarzyszenie stanowiło oddział Centrali Detalicznych i Drobnych Kupców w Polsce. Prezesem zarządu wybrano wówczas wymienionego już Teodora Dembitzera, a wiceprezesem Samuela Lipschutza. Kres działalności organizacji nastąpił wraz z wybuchem II wojny światowej¹⁹.

Problemy zawodowe przekupniów i straganiarzy różniły się od dylematów właścicieli sklepów, dlatego zrzeszali się w odrębnych grupach. W latach 1926–1939 działało Stowarzyszenie Drobnych Kupców ulicy Szerokiej w Krakowie, którego celem była poprawa położenia straganiarzy sprzedających odzież, obuwie, galanterie i wyroby bławatne przy tej ulicy. Czy organizacja spełniła swoje zadanie, trudno stwierdzić. W zachowanej dokumentacji aktowej znajdują się liczne skargi na prezesa Arona Anhalta i członków zarządu dotyczące niejasnych rozliczeń finansowych i zmuszania straganiarzy do przynależności

¹⁶ Trojański Piotr: *Żydzi w województwie krakowskim...*, s. 200.

¹⁷ Stowarzyszenie zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 26 marca 1926 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/246. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Zjednoczenia Drobnych Kupców w Krakowie, k. 1657–1709; sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 888; sygn. StGKr 29/218/252. RBP. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 404. poz. 796.

¹⁸ W artykułach omawiano aktualną sytuację gospodarczą w kraju, zwłaszcza w Krakowie, ze szczególnym naciskiem na sprawy kupiec-

kie, najczęściej poruszano problematykę handlu detalicznego. Redakcja zamieszczała informacje na temat działalności stowarzyszenia, apelowała do społeczeństwa polskiego o zaprzestanie bojkotu ekonomicznego. Kwiecień Sabina: *Prasa żydowska...*, s. 166.

¹⁹ ANK, sygn. StGKr 29/218/239. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Kupców Drobnych w Krakowie, k. 595–599; *Spis organizacji...*, s. 80; Trojański Piotr: *Żydzi w województwie krakowskim...*, s. 198; *W jedności siła – w organizacji ostoja!*. „Głos Detalisty” 1938, nr 2, s. 1; *Sprawozdanie z ostatniego Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia Drobnych Kupców w Krakowie*. „Głos Detalisty” 1938, nr 2, s. 5.

Przedsiębiorstwa prowadzone przez Żydów w kamienicy przy Małym Rynku 1 w Krakowie, okres międzywojenny, fot. Stanisław Kolowca; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-3215-N

do zrzeszenia²⁰. Związek Drobnych Handlarzy na Placach Publicznych Dzielnicy Kazimierz w Krakowie²¹ (1925–1935) dbał o interesy handlarzy z dzielnicy żydowskiej. Głównym jego założeniem był rozwój drobnego handlu na placach Kazimierza, obrona i reprezentacja interesów społeczno-prawnych zrzeszonych przed władzami administracyjnymi, łagodzenie sporów między zrzeszonymi i wzajemne udzielanie pomocy oraz dążenie do utrzymania umiarkowanych cen. Funkcję przewodniczącego pełnił Maurycy Katz, a następnie Jakub Schwarz. Początkowo związek nie posiadał własnego lokalu, spotkania odbywały się w pomieszczeniach Socjalistycznego Powszechnego

Żydowskiego Związku Robotniczego Bund przy ulicy Krakowskiej 23, od 1926 roku przy ulicy Szerokiej 14, a następnie przy ulicy Miodowej 32. Liczba uczestników wahała się, w 1927 roku zrzeszenie liczyło 71 członków, w 1929 roku – 58, a rok później już 120²².

Coraz liczniejsi przedstawiciele handlowi utworzyli organizację reprezentującą ich interesy, zwłaszcza że pojawiało się wielu oszustów wpływających na negatywny wizerunek całej grupy zawodowej²³. Pierwsze próby zjednoczenia środowiska agentów handlowych podjęło jeszcze w 1903 roku. Przez kilka lat prowadzono rozmowy dotyczące opracowania programu. Ostatecznie przy udziale Izby Handlowej

²⁰ ANK, sygn. StGKr 29/218/244. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Kupców Drobnych w Krakowie, k. 559–563.

²¹ W dokumentach występują ponadto nazwy: Związek Drobnych Handlarzy na Placach Publicznych Dzielnicy VIII, Organizacja Handlarzy Owoców i Jarzyn Dzielnicy VIII. ANK, sygn. StGKr 29/218/247. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Drobnych Handlarzy na Placach Publicznych Dzielnicy Kazimierz, k. 709–778.

²² Stowarzyszenie zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 3 maja 1925 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/252. RBP. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 369. poz. 733; sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks sto-

warzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 873; sygn. StGKr 29/218/256. RBP. Rejestr stowarzyszeń i związków zawodowych, k. 733; sygn. StGKr 29/218/246. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Drobnych Handlarzy na Placach Publicznych Dzielnicy Kazimierz, k. 1710–1712.

²³ W 1927 r. odbył się zjazd w Krakowie, w trakcie którego utworzono Federację Zrzeszeń Przedstawicieli Handlowych (agentów) i podróżujących (wojażerów) RP w Warszawie. Kraków reprezentowały Związek Zawodowy Agentów i Wojażerów RP w Krakowie i Stowarzyszenie Podróżujących w Krakowie. *Zjazd delegatów organizacji przedstawicieli handlowych, agentów i wojażerów z całej Polski*. „Przegląd Kupiecki” 1927, nr 13, s. 9.

i Przemysłowej w Krakowie²⁴ w 1907 roku przygotowano statut i przedstawiono do zatwierdzenia Namiestnictwu Galicyjskiemu we Lwowie. Formalności urzędowe trwały sześć lat, w tym czasie statut został odrzucony²⁵. Ostatecznie Namiestnictwo w 1913 roku zatwierdziło go i zezwoliło na powstanie Gremium Agentów Handlowych. Stowarzyszenie obejmowało wszystkich agentów handlowych miasta Krakowa, bez różnicy wyznania i przynależności partyjnej. W 1923 roku zakres działania rozszerzono na całe województwo krakowskie. Wraz z wydaniem polskiej ustawy przemysłowej w 1928 roku korporacja przeszła reorganizację i z przymusowej przekształcono ją w dobrowolny związek obejmujący wszystkich samodzielnych agentów handlowych. Gremium po zatwierdzeniu nowego statutu przez ministra przemysłu i handlu oraz wojewodę krakowskiego zmieniło nazwę na Stowarzyszenie Przedstawicieli Handlowych w Krakowie. Organizacja poza obroną wspólnych interesów zawodowych dążyła do poprawy warunków pracy zrzeszonych, uporządkowania nieuregulowanych od lat stosunków prawnych oraz wytworzenie jednolitych wzorców postępowania. Opracowywano memoriały do władz ustawodawczych (zwłaszcza dotyczące spraw paszportowych, niezwykle istotnych przy wykonywaniu zawodu ajenta handlowego), instytucji o profilu społecznym i ekonomicznym, zwoływano narady i zjazdy kupiectwa. W ich trakcie starano się wykazać ważną rolę gospodarczą, jaką pełnił przedstawiciel handlowy. Władzom i Izbie Przemysłowo-Handlowej w Krakowie udzielano wyjaśnień i sporządzano dla niej opinie o stosunkach panujących w branży, zbierano materiały dotyczące spraw zawodowych. Desygnowano kandydatów w trakcie wyborów władz Izby. Usiłowano wpłynąć na podniesienie położenia materialnego członków przez inicjowanie nowych możliwości zarobkowania, organizowano samopomoc przez tworzenie kas bezprocentowych pożyczek. Starano się zainteresować członków i uczestników nie tylko sprawami rozwoju gospodarczego Polski, ale poszerzyć ich horyzonty i światopogląd. W tym celu organizowano spotkania, podczas których prowadzono dyskusje w kwestiach handlowych, kredytowych, transportowych, celnych i wypracowywano rozwiązania aktualnych problemów. Udzielano przedstawicielom handlowym i agentom wskazówek dotyczących wykonywania zawodu. Otaczano opieką uczniów i praktykantów szkół handlowych, dbano o ich dalszy rozwój nie tylko zawodowy, ale również moralno-religijny. Gremium podejmowało zdecydowane środki, aby nie dopuścić do zawodu jednostek nieodpowiednich i niesolid-

Szklady reklamowe sklepów żydowskich przy ul. Stradomskiej 13, pierwsze dwie dekady XX w., fot. Pracownia Fotograficzna Muzeum Przemysłowego; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-217-N

nych²⁶. W 1923 roku zrzeszenie skupiało kilkuset agentów, głównie firm zagranicznych z terenu państw sukcesyjnych. Rok później liczba ta sięgała 400 osób z Krakowa i terenu województwa krakowskiego. W 1928 roku, czyli po przeorganizowaniu stowarzyszenia, należało do niego 150 przedstawicieli handlowych oraz komisantów firm krajowych i zagranicznych z obszaru województwa, w 1931 roku było 200 agentów, w tym w samym Krakowie 150, a na terenie województwa 50. Siedziba stowarzyszenia mieściła się przy ulicy Kanoniczej 16, funkcję prezesa pełnił radca Zygmunt Gottlieb²⁷. Związek należał do powstałej w 1928 roku Federacji Zrzeszeń Przedstawicieli Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej w Warszawie²⁸.

Kolejną organizacją skupiającą agentów handlowych było Stowarzyszenie Podróżujących w Krakowie, istniejące w latach 1925–1938. Prowadziło działalność reprezentacyjną i interwencyjną w stosunku do władz, a także udzielało pomocy we wszelkich sprawach zawodowych. Zrzeszenie liczyło 212 członków pochodzenia żydowskiego. Siedziba mieściła się przy ulicy Wielopole 12, a funkcję prezesa pełnili Alfred Schnitzer, Jakub Szpuner, Kalman Weinfeld, Samuel Korbel i J. Puner. Stowarzyszenie wchodziło w skład Związku Zawodowego Agentów i Wojażerów Rzeczypospolitej Polskiej z siedzibą w Warszawie. Spotkania krakowskiego oddziału odbywały się przy ulicy św. Sebastiana 29. W skład zarządu weszli Jakub Szpuner jako przewodniczący, Dawid Thaler, Drachler Aszer jako wiceprzewodniczący, liczba członków związku wynosiła 60 osób. W 1934 roku

²⁴ Izba Handlowa i Przemysłowa powstała w 1850 r. W 1927 r. zmieniono nazwę na Izba Przemysłowo-Handlowa.

²⁵ Ajenci zrzeszeni byli w Stowarzyszeniu Podróżujących Kupców Galicji w Krakowie. W latach 1907–1910 wydawali w języku polskim i niemieckim pismo. „Podróżujący Kurier – Der Reisende Courier”.

²⁶ *Gremium kupieckie w Krakowie*. „Podróżujący Kurjer – Der Reisende Courier” 1910, nr 42, s. 2.

²⁷ *Wiec protestujący Gremium Agentów Handlowych w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1925, nr 8, s. 14; *Rezolucje zebrania Agentów Handlowych w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1925, nr 43, s. 9;

Doroczne Walne Zgromadzenie Gremium Agentów Handlowych. „Przegląd Kupiecki” 1926, nr 7, s. 10; *10 Walne Zebranie Stowarzyszenia Agentów Handlowych*. „Przegląd Kupiecki” 1929, nr 5, s. 10; Gruszczyńska Aldona: *Krakowskie zrzeszenia...*, s. 37; *Współpraca Stowarzyszenia Agent. Handlowych z krakowską Izbą Przemysłowo-Handlową*. „Gazeta Handlowa” 1930, nr 282, z 6 grudnia, s. 4; Friede Maksymilian: *Cele i zadania Federacji Zrzeszeń Przedst. Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej*. „Gazeta Handlowa” 1931, nr 286, z 11 grudnia, s. 4; Gottlieb Zygmunt: *W organizacji – siła!*. „Gazeta Handlowa” 1931, nr 286, z 11 grudnia, s. 6.

²⁸ Trojański Piotr: *Żydzi w województwie krakowskim...*, s. 200.

Sklepy w narożniku ulic Bożego Ciała i Józefa na Kazimierzu, ok. 1930 r., autor fot. nieznanymi; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-449-N

ukazało się kilka numerów pisma „Głos Wojazera”, w którym poruszano aktualne problemy, z jakimi borykali się przedstawiciele handlowi²⁹. W kolejnych latach pismo ukazywało się sporadycznie w formie jednodniówek³⁰.

Z inicjatywy kupców żydowskich powstało kilka organizacji branżowych o bardzo wąskiej specjalizacji. Przykładem może być powołany do życia w 1926 roku Związek Hurtowników Naczyń Emaliowanych w Krakowie. Swoją aktywność skupiał na popieraniu i obronie wspólnych gospodarczych i prawnych interesów zrzeszonych, reprezentacji wobec władz i doradztwie zawodowym oraz interwencjach w sprawach przemysłowych i handlowych. Organizowano spotkania poświęcone kwestiom branżowym i ogólnogo-

spodarczym. Funkcję prezesa pełnił Salomon Wianer³¹. Jak długo związek działał, trudno stwierdzić, gdyż w piśmie z początku 1930 roku wyżej wymieniony prezes informował, że zrzeszenie od dawna nie istnieje³².

W 1927 roku powstał Związek Hurtowników Żelaza w Małopolsce z siedzibą w Krakowie przy ulicy Stradomskiej, w lokalu firmy Kalmana Liebeskinda (ur. 1868). Zrzeszał ośmiu największych hurtowników pochodzenia żydowskiego w regionie. Funkcję przewodniczącego pełnił dr Samuel Liebeskind (1866–1940), a następnie Szymon Zehnirth. W 1934 roku podjęto decyzję o rozwiązaniu i wykreśleniu związku z rejestru stowarzyszeń³³. W latach 1938–1939 działało Stowarzyszenie Komisjonerów i Han-

²⁹ Stowarzyszenie zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 10 czerwca 1925 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 875. Statut zatwierdzony przez Głównego Inspektora Pracy 8 kwietnia 1926 r.; sygn. StGKr 29/218/257. RBP. Rejestr stowarzyszeń i związków zawodowych, k. 1158; sygn. StGKr 29/218/252. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 138; sygn. StGKr 29/218/261. RBP. Wykaz związków zawodowych; sygn. StGKr, 29/218/234. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Zawodowego Agentów i Wojazerów RP w Krakowie, k. nlb.; *Związek Zawodowy Agentów i Wojazerów w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1934, nr 13, s. 9–10.

³⁰ „Głos Wojazera” stał się z czasem trybuną Związku Zawodowego Agentów i Wojazerów Rzeczypospolitej Polskiej.

³¹ ANK, sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 894; sygn. StGKr 29/218/256. RBP. Rejestr stowarzyszeń i związków zawodowych, k. 807.

³² ANK, sygn. StGKr, 29/218/226. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Hurtowników Naczyń Emaliowanych w Krakowie, k. 624–649.

³³ Stowarzyszenie zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 9 lutego 1927 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/252. RBP. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 417, poz. 825; sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 902; sygn. StGKr 29/218/226. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Hurtowników Żelaza w Małopolsce w Krakowie, k. 719–823.

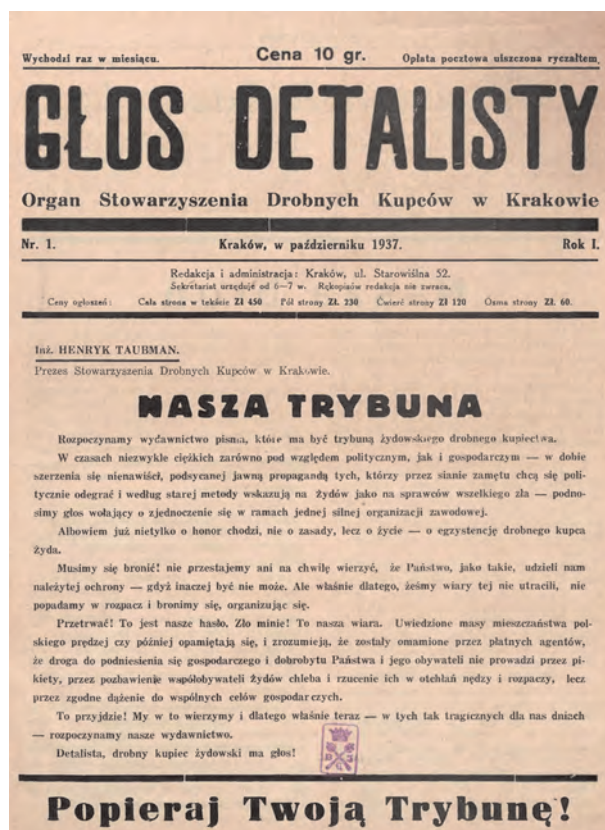
dlarzy Bydła w Krakowie, które za główny cel przyjęło obronę interesów osób trudniących się zbytem bydła na krakowskiej Centralnej Targowicy. Siedziba stowarzyszenia mieściła się przy ulicy Stradomskiej 27, a zarządzał nim Herman Grossinger³⁴.

Handel starzyzną był domeną Żydów, miało to przełożenie również na sferę organizacyjną. W 1910 roku powstało Stowarzyszenie Handlarzy Starzyzną Mischar Ha-Jaszan w Krakowie. Działo do 1938 roku, z przerwą w latach 1914–1920. Według statutu, związek miał dążyć do poprawy stosunków ekonomicznych zrzeszonych i wzajemnego porozumienia w sprawach zawodowych. Udzielał wsparcia finansowego członkom znajdującym się w trudnym położeniu w formie bezprocentowych pożyczek. Jednym z założeń było prowadzenie domu modlitwy dla zrzeszonych. Siedziba stowarzyszenia wielokrotnie zmieniała się. Lokal mieścił się m.in. przy ulicach: Krakowskiej 29, Estery 13, Bożego Ciała 22, Skałecznej 4 i Augustiańskiej 12, 22. Prezesem był Majer Manne, a od 1928 roku Jakub Kreidel, który piastował to stanowisko przez dekadę. W 1938 roku zrezygnował, a komisarzem wybrano wówczas Szaję Nebenhaus. W 1920 roku liczba członków wynosiła 50 osób³⁵. Chociaż na małą wzmiankę zasługuje powstałe w 1929 roku Stowarzyszenie Przemysłowe Tandeciarzy w Krakowie, skupiające 55 przedstawicieli handlu okrężnego i starzyzną. Spotkania odbywały się przy ulicy Wąskiej 2, a prezesem był Michał Fräukel³⁶.

W Krakowie swoją siedzibę miało kilka zróżnicowanych branżowo zrzeszeń skupiających eksporterów. W latach 1929–1939 działał Zachodnio-Małopolski Związek Eksporterów Jaj w Krakowie. Według statutu, jego podstawowym celem była racjonalna organizacja produkcji i handlu jajami, zwłaszcza ich eksport. Wydawano opinie o aktualnie obowiązujących standardach (wielkość jaj, liczba sztuk w kartonie itd.), wspólnym oznakowaniu przy zachowaniu indywidualnych logotypów poszczególnych eksporterów oraz warunkach nabycia i sprzedaży towaru. Ustalano zwyczajnie handlowe w obrocie jajami. Utrzymywano stały kontakt z importerami zagranicznymi oraz poszukiwano rynków zbytu. Prowadzono działalność informacyjną wśród członków dla należytego wykorzystania okresowych koniunktur. Zwalczano nieuczciwą konkurencję i organizowano działania mające krzewić etykę zawodową. Podejmowano inicjatywy w kierunku właściwej hodowli drobiu w Małopolsce. Broniono interesów członków i reprezentowano ich wobec władz państwowych i samorządowych. Siedziba mieściła się początkowo przy ulicy Grodzkiej 43, a następnie pod nume-

³⁴ ANK, sygn. StGKr, 29/218/247. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenie Komisjonerów i Handlarzy Bydła w Krakowie, k. 269–277.

³⁵ Utworzenie stowarzyszenia zatwierdzono w Namiestnictwie Galicji we Lwowie 26 października 1910 r. Zmiana statutu zatwierdzona w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 1 października 1928 r. i 12 października 1930 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/252. RBP. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 153; sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 226; sygn. StGKr, 29/218/244. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organi-

Strona tytułowa „Głosu Detalisty” z 1937 r. (nr 1), organu prasowego Stowarzyszenia Kupców Drobnych w Krakowie

rem 40. Związek liczył w 1934 roku 29 członków, których przedsiębiorstwa mieściły się na terenie okręgu Izby Przemysłowo-Handlowej w Krakowie, pięć lat później liczba ta spadła do 15. Na czele organizacji stali Wiktor Feuerlicht, a od 1934 roku Józef Himmelblau³⁷.

Wspólne interesy łączyły przedstawiciele różnych gałęzi życia gospodarczego. Przykładem takiego porozumienia był działający w latach 1925–1934 Związek Kupców i Przemysłowców w Krakowie (pierwsze próby powołania podjęto jeszcze w 1914 roku). Jego zasadnicze założenia opierały się na obronie i popieraniu interesów ekonomicznych i zawodowych kupców oraz przemysłowców, kierowaniu do władz petycji w sprawach dotyczących obu gałęzi życia gospodarczego oraz działalności informacyjnej. Wspierano członków potrzebujących pomocy, udzielając zapomóg. Dla podnoszenia poziomu wiedzy fachowej organizowano kursy dokształcające oraz zebrania dyskusyjne i odczyty. Liczba zrzeszonych sięgała

zacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Handlarzy Starzyzną Mischor Hajuszon, k. 647–695.

³⁶ Stowarzyszenie zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 4 kwietnia 1929 r. *Spis organizacji...*, s. 80.

³⁷ Stowarzyszenie zarejestrowane w Urzędzie Wojewódzkim w Krakowie 4 lutego 1929 r. ANK, sygn. StGKr, 29/218/223. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Zachodnio-Małopolskiego Związku Eksporterów Jaj w Krakowie, k. 573–585; sygn. StGKr 29/218/252. RBP. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 324.

Targ przy ul. Szerokiej w Krakowie, ok. 1946 r., fot. Henryk Hermanowicz; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs13523-282/IX

w pierwszej połowie lat trzydziestych XX wieku 146 osób. Spotkania odbywały się przy ulicy Józefa Dietla 45. Prezesami byli Maksymilian Neumann (właściciel składu artykułów technicznych i przyborów strażackich) i Izidor Mahler³⁸.

Poza organizacjami łączącymi właścicieli sklepów powstawały związki skupiające pracowników, uczniów i praktykantów handlowych. Współdziałanie osób zatrudnionych w kupiectwie i porozumienie we wszelkich kwestiach zawodowych osobiście ich dotyczących było konieczne do prawidłowego funkcjonowania handlu w mieście.

Stowarzyszenie Żydowskich Pomocników Handlowych i Urzędników Prywatnych Achdus (Jedność) w Krakowie zawiązano w 1902 roku, aby poprawić warunki pracy i wynagrodzenia zrzeszonych, łagodzić zatargi między pracodawcami a pracownikami oraz pomagać przy zawieraniu umów przy podejmowaniu zatrudnienia. Starano się wytworzyć solidarną atmosferę wśród członków oraz wpływać na podniesienie wiedzy fachowej przez organizowanie wykładów, odczytów i spotkań dyskusyjnych, jak również prowadząc poradnię zawodową. Zebrania, którym przewodniczył prezes Izaak Kornblum, odbywały się przy ulicy

Targ rybny na pl. Izaaka w Krakowie, 1926, fot. Adam Karas; w zbiorach MHK, nr inw. MHK-Fs7543/IX

św. Gertrudy 27, a następnie przy ulicy Krakowskiej 41. Zrzeszenie przystąpiło do Centralnego Związku Handlowców w Krakowie i w 1939 roku wykreślono je z rejestru³⁹. Stowarzyszenie ku Kształceniu Żydowskich Młodocianych Robotników i Handlowców Jugend (Młodość) w Krakowie powstało w 1906 roku, ale dokumenty potwierdzające jego działalność pochodzą z lat 1919–1922. W tym czasie organizowało kolonie robotnicze oraz bezpłatne kursy językowe, stenografii, poza tym poszerzające wiedzę historyczną, zawodową z zakresu handlu i przemysłu. Udzielało nieodpłatnej pomocy prawnej, głównie dotyczącej stosunków personalnych. W założeniach statutowych przewidziano założenie biblioteki i czytelnicy, ale źródła nie potwierdzają faktu powstania takiej placówki. Wiadomo natomiast, że utrzymywano sekcję sportową. W lokalu przy placu Wolnica (brak informacji, pod którym numerem) odbywały się spotkania dyskusyjne, w trakcie których poruszano tematy ogóln-

³⁸ ANK, sygn. StGKr, 29/218/247. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Kupców i Przemysłowców w Krakowie, k. 943–1136.

³⁹ ANK, sygn. StGKr 29/218/245. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór, k. 917; sygn. StGKr, 29/218/239. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Żydowskich Pomocników Handlowych i Urzędników Prywatnych Achdus w Krakowie, k. 1–7.

gospodarcze oraz omawiano bieżące sprawy zawodowe. Na czele zrzeszenia stał Jakub Kenner⁴⁰.

Działalność Stowarzyszenia Żydowskiej Młodzieży Handlowej Achwa (Braterstwo) w Krakowie opierała się na udzielaniu darmowych porad w sprawach prawnych i zawodowych oraz wzajemnego wsparcia, szczególnie w razie utraty pracy przez zrzeszonych. W tym celu utrzymywano fundusz. Organizowano odczyty, dyskusje i spotkania towarzyskie. Dużą wagę przywiązywano do edukacji młodzieży, prowadząc naukę języka i literatury hebrajskiej, historii oraz kompletując bibliotekę z publikacjami poświęconymi zagadnieniom gospodarczym. Młodych handlowców zachęcano do wspólnego obchodzenia uroczystości i świąt żydowskich. Działające od 1906 roku stowarzyszenie w 1911 roku wykreślono z rejestru. Dekadę później wznowiło swoją działalność, ale pod nieco zmodyfikowaną nazwą – Stowarzyszenie Żydowskiej Młodzieży Handlowej i Robotniczej Achwa w Krakowie. Siedziba organizacji mieściła się przy ulicy Józefa Dietla 54, następnie przeniesiono ją na ulicę Krakowską 29, potem pod numer 41. Przewodniczącym był Salomon Schajer, następnie Juda Nussbaum⁴¹.

Stowarzyszenie Wspierających Robotników i Pomocników Handlowych w Nauce Religii i Wychowaniu Religijnym Machsikeh Limed powstało w 1908 roku. Brak wiadomości na temat zakresu działalności, wiadomo jedynie, że od 1924 roku na prezesa wybrano Judę Peipera oraz kolejno Abrahama Wachsberga i Szymona Lederbergę. Lokal prowadzono przy ulicy św. Gertrudy 8, a następnie przy ulicy Izaaka⁴².

Pracownicy handlowi wyznania mojżeszowego należeli również do związków zawodowych stanowiących najczęściej oddziały organizacji o zasięgu ogólnokrajowym. Centrala Związku Zawodowego Handlowców, Pracowników i Urzędników Prywatnych w Polsce mieściła się w stolicy, a siedziba krakowskiego oddziału przy ulicy Starowiślniej 89. Za cel związku przyjęto obronę interesów zawodowych i gospodarczych, dążenie do poprawy wynagrodzenia i warunków pracy, łagodzenie zatargów z pracodawcami oraz udzielanie pomocy prawnej. Z drugiej strony zwracano uwagę, aby podwładni kierowali się w pracy zasadami lojalności i uczciwości w stosunku do przełożonych. Starano się rozbudzać solidarność branżową i poczucie przynależności do grupy zawodowej. Zachęcano do podniesienia poziomu wiedzy fachowej, orga-

⁴⁰ ANK, sygn. StGKr 29/218/246. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Stowarzyszenie ku Kształceniu Żydowskich Młodocianych Robotników i Handlowców Jugend, k. 573–581; *Zawiadomienie*. „Nowy Dziennik” 1921, nr 83, z 31 marca, s. 8; *Pod pręgierz opinii publicznej!*. „Nowy Dziennik” 1921, nr 86, z 3 kwietnia, s. 5.

⁴¹ ANK, sygn. StGKr 29/218/245. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Stowarzyszenie Żydowskiej Młodzieży Handlowej i Robotniczej Achwa w Krakowie, k. 921–997.

⁴² Utworzenie stowarzyszenia zatwierdzono w Namiestnictwie Galicji we Lwowie 11 kwietnia 1908 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/250. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 357. Zmiana statutu zatwierdzona przez wojewodę krakowskiego

Strona tytułowa „Głosu Wojazera” jednodniówki Związku Zawodowego Agentów i Wojazerów Rzeczypospolitej Polskiej, Kraków, kwiecień 1938 r.

nizując wykłady i odczyty, a w czasie wolnym do zwiększenia aktywności fizycznej, czemu służyć miało urządzenie zawodów sportowych. Liczba członków w 1920 roku wynosiła 630 osób. Funkcję przewodniczącego pełnił Mazmar Majer⁴³.

Powszechny Związek Zawodowy Pracowników Handlowych i Biurowych w Polsce z siedzibą w Warszawie⁴⁴ posiadał w Krakowie trzy oddziały. Pierwszy powstał w 1935 roku przy ulicy Grodzkiej 15, w skład zarządu weszli Abraham Spinner, Salomon Saliff i Szymon Luksemburg⁴⁵. Rok później utworzono drugi oddział, który mieścił się przy ulicy Władysława Łokietka 4, przewodniczącym był Ferdynand Solo⁴⁶. W 1936 roku kolejny oddział uruchomiono przy ulicy Dajwór 3, na jego czele stali Natan Linzar i Henryk Ziegman. Uległ on rozwiązaniu w 1937 roku, dwa lata

6 lutego 1930 r.; sygn. StGKr 29/218/252. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 179.

⁴³ Utworzenie związku zatwierdzone przez Głównego Inspektora Pracy 31 marca 1934 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/261. RBP. Wykaz związków zawodowych, nr 82.

⁴⁴ ANK, sygn. StGKr 29/218/208. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Powszechnego Związku Zawodowego Pracowników Handlowych i Biurowych w Polsce, k. 1539.

⁴⁵ ANK, sygn. StGKr 29/218/261. RBP. Wykaz związków zawodowych, nr 90.

⁴⁶ Utworzenie Związku zatwierdzone przez Głównego Inspektora Pracy 25 marca 1936 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/261. RBP. Wykaz związków zawodowych, nr 96.

później powołano go ponownie, w składzie Salomon Kneler, Aszer Drachle, Kant Szymon i Feldman Luba⁴⁷.

Powstawanie nowych zrzeszeń i przekształcanie już istniejących zrodziło konieczność uporządkowania i ujęcia ich w zorganizowane ramy organizacyjne. W 1922 roku z inicjatywy przedstawicieli Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców zawiązał się Centralny Związek Stowarzyszeń Kupieckich Małopolski Zachodniej w Krakowie. Zrzeszał 25 żydowskich stowarzyszeń z województwa krakowskiego i powiatów kolbuszowskiego, krośnieńskiego, łańcuckiego, niżańskiego, przeworskiego, rzeszowskiego, strzyżowskiego. Związek za swój cel przyjął konsolidację żydowskich stowarzyszeń kupieckich zrzeszających duże i średnie kupiectwo z terenu Małopolski. Prowadzono akcje propagandowe i działania mające na celu aktywizację organizacji prowincjonalnych, tworzone sekcje branżowe, podejmowano się rozwiązywania aktualnych problemów podatkowych, kredytowych i ustawodawczych. Prężna i efektywna praca związku wzbudziła zaufanie kupców, którzy widzieli korzyści z przynależności do organizacji reprezentującej ich interesy i pomagającej rozwiązywać nawet zawikłane sprawy natury prawnej czy fiskalnej. Miało to przełożenie na rozbudowę sieci stowarzyszeń lokalnych. Siedziba mieściła się w Krakowie przy ulicy Grodzkiej 43. Funkcje prezesa pełnili kolejno Henryk Rimler, Samuel Schechter, a po jego śmierci Izydor Landau⁴⁸.

Pomiędzy kupiectwem żydowskim a chrześcijańskim dochodziło do konfliktów, co miało swoje odbicie w działaniach prowadzonych przez reprezentujące ich organizacje. Najbardziej drażliwą kwestią było odmienne rozumienie i podejście do dyrektywy o odpoczynku niedzielnym, wynikającej z ustawy z 18 grudnia 1919 roku normującej czas pracy w handlu⁴⁹. Przeciwno zapisowi nakazującemu zamknięcie sklepów w święta chrześcijańskie protestowali Żydzi. Uznali, że w ten sposób ujawnia się nieposzanowanie dla elementarnych praw obywateli żydowskich, gdyż dotyczył religii dominującej z pominięciem wyznawców judaizmu⁵⁰. Natomiast chrześcijańscy właściciele sklepów pozostawali głusi na argument, że starozakonni swoje przedsiębiorstwa zamykali w szabat⁵¹.

Kolejny punkt sporny dotyczył dążenia kupiectwa chrześcijańskiego do wprowadzenia cenzusu w handlu, polegającego na reglamentowaniu dostępu do niego i konieczności zdobycia wykształcenia zawodowego. Żydzi upatrywali w tym perfidnego sposobu wyrugowania ich z kupiectwa, gdyż większość z nich nie mogła legitymować się dyplomem szkoły handlowej. Uważali, że o powodzeniu w kupieckich interesach nie decydowały poszczególne stopnie edukacji, lecz wrodzona inicjatywa, talent, pomysłowość, spryt, przewidywanie koniunktury i umiejętności pozyskiwania klientów. Samo życie dokonywało selekcji elementu kupieckiego i ujawniało kwalifikacje. Argumenty za i przeciw wprowadzeniu „dowodu uzdolnienia w handlu” padały z obu stron konfliktu. Przyznać należy, że w okresie kryzysu gospodarczego lat trzydziestych XX wieku spauperyzowany i rozdrobniony handel rodził niezdrową konkurencję, więc znalezienie salomonowego wyjścia z tego problem było konieczne⁵².

Ogromne animozje wywołały plany wprowadzenia w życie ustawy zabraniającej uboju rytualnego. Władze administracyjne podjęły wysiłki w kierunku uregulowania obrotu zwierzętami rzeźnymi w dużych miastach, aby zlikwidować monopolistyczną pozycję żydowskich hurtowników. Twierdziły, że istniejący podział dezorganizował rynek. Żydzi ze względu na swoją tradycję religijną spożywali część przednią jako lepiej wykrwawioną, pozostała ludność zazwyczaj tylną. Projekt zabraniający schechity przedłożyła posłanka Janina Prystor w 1936 roku, argumentując go względami humanitarnymi. Długotrwałość procedury parlamentarnej spowodowała, że projekt stał się przedmiotem debaty dopiero wiosną 1939 roku. Przewidywano całkowite zniesienie uboju do końca 1942 roku, wybuch wojny wstrzymał realizację procedury⁵³.

Żydzi w zarządzeniach i obostrzeniach regulujących stosunki handlowe w mieście upatrywali przejawów bojkotu i walki ekonomicznej z nimi, jak chociażby we wprowadzonej w życie wiosną 1938 roku ustawie o wytwarzaniu i handlu przedmiotami kultu religijnego⁵⁴. Według niej, wszelkie chrześcijańskie, judaistyczne i muzułmańskie dewocjonalia mogły produkować i sprzedawać wyłącznie osoby danego wyznania⁵⁵. Z drugiej strony przedstawiciele środowisk anty-

⁴⁷ ANK, sygn. StGKr 29/218/261. RBP. Wykaz związków zawodowych, nr 101.

⁴⁸ Początkowo Urząd Wojewódzki w Krakowie nie wyraził zgody na założenie związku z powodu nieprawidłowości w statucie. Największe wątpliwości budził fakt, że organizacja chciała udzielać kredytów. Sprzeciwiała się temu ustawa z 15 listopada 1867 r., gdyż stowarzyszenia nie mogły trudnić się czynnościami obliczonymi na zysk. Po dokonaniu odpowiednich zmian statut zatwierdzony został przez wojewodę krakowskiego 10 października 1922 r. ANK, sygn. StGKr 29/218/194. RBP. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Centralnego Związku Stowarzyszeń Kupieckich Małopolski Zachodniej, k. nłb.; sygn. StGKr 29/218/250. RBP. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928, k. 839; sygn. StGKr 29/218/252. RBP. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 r., k. 347.

⁴⁹ Dz.U. 1920, nr 2, poz. 7, art. 1–20, s. 23–26.

⁵⁰ Landau Zbigniew, Tomaszewski Jan: *Gospodarka Polski międzywojennej 1918–1939*. T. 1. *W dobie inflacji 1918–1923*. Warszawa 1967, s. 218–219.

⁵¹ *Ibidem*; *Zjazd kupiectwa żydowskiego w Warszawie*, „Przegląd Kupiecki” 1919, nr 28, s. 4.

⁵² Kubański Edward: *Sprawa cenzusu kupieckiego*. „Kupiec Polski” 1934, nr 6, s. 4.

⁵³ Cynamon A.: *Momenty gospodarcze sprawy uboju rytualnego*. „Zagadnienia Gospodarcze” 1935, t. 1, z. 3–4, s. 164–169; *Zakaz uboju rytualnego*. „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 10, s. 5–6; Żyndul Jolanta: *Cele akcji antyżydowskiej w Polsce w latach 1935–1937*. „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1992, nr 1, s. 54–61; *Najnowsze dzieje Żydów w Polsce – w zarysie do 1950 roku*. Red. Jan Tomaszewski, oprac. Jerzy Adelson. Warszawa 1991, s. 211.

⁵⁴ Dz.U. 1938, nr 19, poz. 149, art. 1–2, s. 219.

⁵⁵ *Wytwarzanie i handel dewocjonaliami*. „Przegląd Kupiecki” 1938, nr 12, s. 6.

semickich prowadzili politykę zmierzającą do wzmocnienia polskiego (rozumianego jako chrześcijańskiego) stanu posiadania i wyeliminowania starozakonnych z handlu. Powstałe w ten sposób wolne miejsca pracy mieli zająć bezrobotni.

Silną konkurencję obserwowano pomiędzy żydowskimi i chrześcijańskimi zrzeszeniami, które organizowały pomoc o charakterze zapomogowym i pożyczkowym. Powodem tego był fakt, że przyświecały im zupełnie inne założenia. Działalność tych pierwszych miała na celu walkę o utrzymanie dotychczasowego stanu posiadania i przetrwania trudnych czasów niechęci do kupiectwa żydowskiego. Natomiast handlowcy chrześcijańscy dążyli do wzmocnienia współzawodnictwa z kupcami wyznania mojżeszowego, będąc w przewadze liczebnej, organizacyjnej i finansowej⁵⁶.

Zauważyć należy, że w sytuacjach zagrożenia dla całego środowiska kupieckiego rywalizujące na co dzień organizacje jednoczyły siły, co przynosiło obustronne korzyści i zapewniało jednolite stanowisko wobec poszczególnych instytucji i władz⁵⁷. Dostrzec to można w przypadku najważniejszych i najprężniej działających organizacji, takich jak Stowarzyszenie Kupców Krakowskich i Krakowska Kongregacja Kupiecka. Ostatnia z wymienionych szczyła się tradycjami sięgającymi roku 1410, kiedy to chrześcijańscy kupcy postanowili utworzyć pierwszą w mieście gildię reprezentującą ich interesy. W 1923 roku obie organizacje rozwały utworzenie wspólnego sekretariatu, pragnąc w ten sposób utrzymać ściślejsze kontakty. Czas pokazał jednak, że był to pomysł zbyt daleko posunięty⁵⁸. Wielokrotnie podejmowano interwencje i za pomocą przedkładanych memoriałów dążono do przeforsowania ważkich kwestii, jak chociażby w magistracie sprawę przebudowy portali i gałbetek sklepowych⁵⁹. Organizowano zgromadzenia, spotkania i konferencje⁶⁰. W jednym z takich zebrań uczestniczyli przedstawiciele władz oraz Izby Przemysłowo-Handlowej, Kongregacji i Stowarzyszenia Kupców Małopolski Zachodniej w sprawie kontroli nad sprzedażą detaliczną towarów⁶¹. 15 lipca 1927 roku Izba zmieniła swój ustrój w myśl rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej o Izbach Przemysłowo-Handlowych. Nowe wybory miały opierać się na zasadzie proporcjonalności. Oba stowarzyszenia wystawiły jedną listę. Kompromis i współpraca dały upragniony efekt w postaci zdobytych mandatów przez liczne gremium krakowskiego kupiectwa⁶².

W dobie autonomii galicyjskiej Żydzi krakowscy po raz pierwszy w dziejach miasta mogli zrzeszać się na równych prawach z reprezentantami innych wyznań. Lata dwudziestolecia międzywojennego przyniosły natomiast rozwój działalności organizacyjnej kupiectwa żydowskiego na niespotykaną wcześniej skalę. Powstające i istniejące zrzeszenia przemysłowe były dedykowane zdominowanym przez Żydów branżom i gałęziom handlu. Nie zawsze jednak ten dynamiczny wzrost liczby organizacji szedł w parze ze skutecznością i racjonalnością, gdyż tylko nieliczne związki spełniły pokładane w nich oczekiwania i mogły poszczycić się wymiernymi efektami swojej działalności. Aktywność czołowych krakowskich stowarzyszeń miała nieoceniony wpływ na warunki pracy miejscowych kupców i pracowników handlowych, zwłaszcza w okresach, w których nasilał się bojkot handlu żydowskiego. Pozostałe stowarzyszenia miały charakter efemeryd, rozpraszając jedy-

nie środowisko kupieckie i nie wnosząc nic konstruktywnego swą działalnością. Wiele szczytnych założeń zapisanych w ich statutach nie doczekało się wcielenia w życie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Narodowe w Krakowie (*wg numerów sygnatur*)

Akta Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej, sygn. AKK, 29/6. Księga Protokołów posiedzeń Kongregacji Kupieckiej Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa od 20 stycznia 1901 r. do 29 maja 1926 r.

Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/194. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Centralnego Związku Stowarzyszeń Kupieckich Małopolski Zachodniej

Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/208. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Powszechnego Związku Zawodowego Pracowników Handlowych i Biurowych w Polsce

Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/210. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Drobного Handlu Towarów Spożywczych w Krakowie

Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/223. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Zachodnio-Małopolskiego Związku Eksporterów Jaj w Krakowie

Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/225. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy

⁵⁶ Założenie „Kasy Bezprocentowej Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie”. „Kupiec Polski” 1936, nr 15–16, s. 8; *Kasy Bezprocentowe Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej*. „Kupiec Polski” 1938, nr 5, s. 2.

⁵⁷ *Sprawozdanie krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 2 IV 1933–15 IV 1934*. „Kupiec Polski” 1934, nr 7, s. 9.

⁵⁸ ANK, Akta Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej, sygn. AKK, 29/6. Księga Protokołów posiedzeń Kongregacji Kupieckiej Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa od 20 stycznia 1901 r. do 29 maja 1926 r. Sprawozdanie z posiedzenia Rady z 9 stycznia 1923 r.

⁵⁹ *Ze sprawozdania Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej*. „Świat Kupiecki” 1928, nr 17, s. 352.

⁶⁰ „Krakowski Rocznik Kupiecki” 1926, s. 31.

⁶¹ *Konferencja przedstawicieli władz i kupiectwa w Izbie handlowej i przemysłowej w Krakowie w sprawie kontroli nad sprzedażą detaliczną towarów*. „Kupiec Polski” 1926, nr 1, s. 2.

⁶² *Ze sprawozdania Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej*. „Świat Kupiecki” 1929, nr 17 s. 259.

- stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Drobnych Sprzedawców Wyrobów Tytoniowych
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/226. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Hurtowników Naczyń Emaliowanych w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/226. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Hurtowników Żelaza w Małopolsce w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/234. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Zawodowego Agentów i Wojażerów RP w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/237. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Zbieraczy Skór Surowych oraz Ubocznych Produktów Zwierzęcych
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/239. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Kupców Drobnych w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/239. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Żydowskich Pomocników Handlowych i Urzędników Prywatnych Achdus w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/241. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/244. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Handlarzy Starzyzną Mischor Hajuszon
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/245. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/245. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Stowarzyszenia Żydowskiej Młodzieży Handlowej i Robotniczej Achwa w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/246. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Zjednoczenia Drobnych Kupców w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/246. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Drobnych Handlarzy na Placach Publicznych Dzielnicy Kazimierz
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/246. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Stowarzyszenie ku Kształceniu Żydowskich Młodocianych Robotników i Handlowców Jugend
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/247. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Kupców i Przemysłowców w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/247. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Stowarzyszenia Komisjonerów i Handlarzy Bydła w Krakowie
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/247. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Zrzeszenia Kupców Detalistów i Drobnych Przemysłowców
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/247. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Sprawy stowarzyszeń, związków i organizacji – rejestracja i nadzór. Akta Związku Drobnych Handlarzy na Placach Publicznych Dzielnicy Kazimierz
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/250. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Indeks stowarzyszeń. Rejestr stowarzyszeń powstałych do roku 1928
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/252. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Wykaz stowarzyszeń powstałych na podstawie ustawy z 15 listopada 1867 roku
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/256. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Rejestr stowarzyszeń i związków zawodowych
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/257. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Rejestr stowarzyszeń i związków zawodowych
- Zespół Starostwa Grodzkiego Krakowskiego, sygn. StGKr 29/218/261. Referat Bezpieczeństwa Publicznego. Wykaz związków zawodowych

Akty normatywne

Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej

- 1919, nr 19, poz. 100, s. 329
 1920, nr 2, poz. 7, art. 1–20, s. 23–26
 1927, nr 53, poz. 468, art. 69–110, s. 687–720; art. 74–75, s. 705–706
 1932, nr 94, poz. 808, s. 1947–1953
 1934, nr 40, poz. 350, s. 686–694
 1938 nr 19, poz. 149, art. 1–2, s. 219

Opracowania

- Almanach szkolnictwa żydowskiego w Polsce*. Z. 3. Warszawa 1937
- Cynamon A.: *Momenty gospodarcze sprawy uboju rytualnego*. „Zagadnienia Gospodarcze” 1935, t. 1, z. 3–4, s. 164–169
- Gruszczyńska Aldona: *Krakowskie zrzeszenia kupców i pomocników handlowych*. W: *Zatrudnienie kobiet w handlu*

- na terenie miasta Krakowa*. Red. Lidia Kozakówna. Kraków 1938, s. 31–32
- Kwiecień Sabina: *Prasa żydowska w języku polskim w latach 1918–1939*. „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia” 2003, z. 2, s. 159–170
- Landau Zbigniew, Tomaszewski Jan: *Gospodarka Polski międzywojennej*. T. 1. *W dobie inflacji 1918–1923*. Warszawa 1967
- Najnowsze dzieje Żydów w Polsce – w zarysie do 1950 roku*. Red. Jan Tomaszewski. Warszawa 1991
- Prywatna Żydowska Koedukacyjna Średnia Szkoła Handlowa Stowarzyszenia Żydowskich Absolwentów Wyższego Studium Handlowego w Krakowie. Sprawozdanie za lata szkolne 1936–1938*. Kraków 1938
- Spis organizacji gospodarczych opracowany na podstawie materiałów ankietowych zebranych przez Izby Przemysłowo-Handlowe*. Red. A. Jeziorański. Warszawa 1939
- Suski Paweł: *Stowarzyszenia i fundacje*. Wyd. 4. Seria Prawnicza. Warszawa 2011
- Trojański Piotr: *Żydzi w województwie krakowskim 1918–1939. Studia statystyczne nad aktywnością społeczno-zawodową*. Prace Monograficzne. Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, nr 515. Kraków 2009
- Żyndul Jolanta: *Cele akcji antyżydowskiej w Polsce w latach 1935–1937*. „Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego” 1992, nr 1, s. 54–61
- Prasa**
- Doroczne Walne Zgromadzenie Gremium Agentów Handlowych*. „Przegląd Kupiecki” 1926, nr 7, s. 10
- Friede Maksymilian: *Cele i zadania Federacji Zrzeszeń Przedst. Handlowych Rzeczypospolitej Polskiej*. „Gazeta Handlowa” 1931, nr 286, z 11 grudnia, s. 4
- Gottlieb Zygmunt: *W organizacji – siła!*. „Gazeta Handlowa” 1931, nr 286, z 11 grudnia, s. 6
- Gremium kupieckie w Krakowie*. „Podróżujący Kurjer – Der Reisende Courier” 1910, nr 42, s. 2
- Kasy Bezprocentowe Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej*. „Kupiec Polski” 1938, nr 5, s. 2
- Konferencja przedstawicieli władz i kupiectwa w Izbie handlowej i przemysłowej w Krakowie w sprawie kontroli nad sprzedażą detaliczną towarów*. „Kupiec Polski” 1926, nr 1, s. 2
- Konstytucyjne posiedzenie Wydziału Krak. Stow. Kupców*. „Przegląd Kupiecki” 1923, nr 3, s. 8
- Kronika Krakowska. Zakłady Naukowe Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców*. „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 20, s. 14–15
- Kubalski Edward: *Sprawa cenzusu kupieckiego*. „Kupiec Polski” 1934, nr 6, s. 4
- Nowe przepisy o zrzeszeniach przemysłowych*. „Przegląd Kupiecki” 1934, nr 2, s. 5
- Otwarcie Żydowskiego Gimnazjum Kupieckiego w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1938, nr 18, s. 9
- Pod pręgierz opinii publicznej!*. „Nowy Dziennik” 1921, nr 86, z 3 kwietnia, s. 5
- Rezolucje zebrania Agentów Handlowych w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1925, nr 43, s. 9
- Sprawozdanie krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie za rok sprawozdawczy 2 IV 1933–15 IV 1934*. „Kupiec Polski” 1934, nr 7, s. 9
- Sprawozdanie z Dorocznego Walnego Zgromadzenia Członków Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców*. „Przegląd Kupiecki” 1936, nr 13, s. 9
- Sprawozdanie z działalności Wydziału Krak. Stowarzyszenia Kupców za rok 1938*. „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 4, s. 12
- Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Członków Krakowskiego Stowarzyszenia Kupców*. „Przegląd Kupiecki” 1930, nr 5, s. 8
- Sprawozdanie z zebrania wyborczego drobnego kupiectwa krakowskiego*. „Głos Kupiecki” 1938, nr 3, s. 5
- Sprawozdanie z ostatniego Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia Drobnych Kupców w Krakowie*. „Głos Detalisty” 1938, nr 2, s. 5
- W jedności siła – w organizacji ostoja!*. „Głos Detalisty” 1938, nr 2, s. 1
- Walne Zebranie Stowarzyszenia Agentów Handlowych*. „Przegląd Kupiecki” 1929, nr 5, s. 10
- Wiec protestujący Gremium Agentów Handlowych w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1925, nr 8, s. 14
- Współpraca Stowarzyszenia Agentów Handlowych z krakowską Izbą Przemysłowo-Handlową*. „Gazeta Handlowa” 1930, nr 282, z 6 grudnia, s. 4
- Wytwarzanie i handel dewocjonaliami*. „Przegląd Kupiecki” 1938, nr 12, s. 6
- Zakaz uboju rytualnego*. „Przegląd Kupiecki” 1939, nr 10, s. 5–6
- Założenie „Kasy Bezprocentowej Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej w Krakowie”*. „Kupiec Polski” 1936, nr 15–16, s. 8
- Zawiadomienie*. „Nowy Dziennik” 1921, nr 83, z 31 marca, s. 8
- Ze sprawozdania Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej*. „Świat Kupiecki” 1928, nr 17, s. 352
- Ze sprawozdania Krakowskiej Kongregacji Kupieckiej*. „Świat Kupiecki” 1929, nr 17, s. 259
- Zjazd delegatów organizacji przedstawicieli handlowych, agentów i wojażerów z całej Polski*. „Przegląd Kupiecki” 1927, nr 13, s. 9
- Zjazd kupiectwa żydowskiego w Warszawie*. „Przegląd Kupiecki” 1919, nr 28, s. 4
- Związek Zawodowy Agentów i Wojażerów w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1934, nr 13, s. 9–10
- Żydowska szkoła handlowa w Krakowie*. „Przegląd Kupiecki” 1933, nr 22, s. 6–7
- „Krakowski Rocznik Kupiecki” 1926

Słowa kluczowe

Kraków, dwudziestolecie międzywojenne, handel, zrzeszenie zawodowe, stowarzyszenie, korporacja zawodowa, kupcy, pracownicy handlowi, pomocnicy handlowi

Power in unity. Jewish corporations of merchants, employees and trade assistants in interwar Kraków

After Poland regained its independence, the Jewish merchant community experienced an extraordinary organisational revival. During the interwar period, Kraków had several dozen Jewish organisations of merchant employers, employees, as well as apprentices and assistants. The newly-established and existing industrial associations corresponded to the Jewish-dominated sectors and branches of trade. There were organisations of wealthy wholesalers and small merchants. The main goal of the revived and newly-created associations was to protect the economic interests of their members, particularly in connection with the growing economic boycott of the Jews. The associations paid special attention to providing legal and tax advice, expansion of vocational education, especially supplementary, as well as the organisation of courses and training. The asso-

ciations intervened with the authorities on matters that the merchants were dealing with, presenting materials. In addition to these fundamental objectives, the others were very diverse and depended on the character of the organisation and the statutory provisions of the individual associations, which were based on the various interests of specific groups. Not all the associations fulfilled the expectations people had of them and could boast measurable results of their work. However, the activity of the leading Kraków associations had an invaluable impact on the working and living conditions of local merchants and trade workers, especially during the boycott of Jewish trade. In situations of danger to the merchant community, the organisations of both Christians and Jews, which competed with each other on a regular basis, united forces, which brought mutual benefits.